

Mądra
Książka
Roku

UNIwersYTET
JAGIELLOŃSKI
W KRAKOWIE

KSIĄŻKI NOMINOWANE W KONKURSIE MĄDRA KSIĄŻKA ROKU 2023

KSIĄŻKI DLA DOROSŁYCH

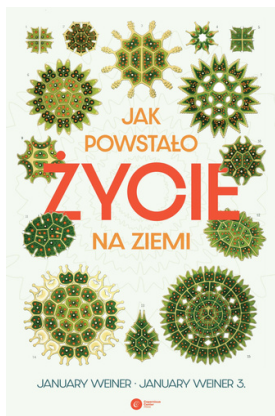
Lars Chittka, *Pszczoły. Krótki lot w głąb niezwykłych umysłów*, tłum. Szymon Drobnik, Wydawnictwo Copernicus Center Press

Jeśli myślisz, że pszczoły to tylko tępe owadzie maszyny, które służą roślinom do zapylania, a przy okazji produkują pyszny miód, koniecznie przeczytać musisz *Pszczoły* Larsa Chittki i dokonać *Krótkiego lotu w głąb niezwykłych umysłów*. Okazuje się bowiem, że stworzenia te wykazują niezwykłą inteligencję, umieją rozpoznawać kwiaty i ludzkie twarze, wyrażać emocje, liczyć, używać prostych narzędzi, rozwiązywać problemy, a nawet zdobywać nowe umiejętności poprzez obserwację innych. Co więcej, pszczeli mózg, choć prosty, adaptuje się do zmiennych warunków środowiska, o czym najlepiej świadczy fakt, że zabrane na pokład promu kosmicznego owady, mimo braku grawitacji, były w stanie zbudować perfekcyjny plaster miodu.

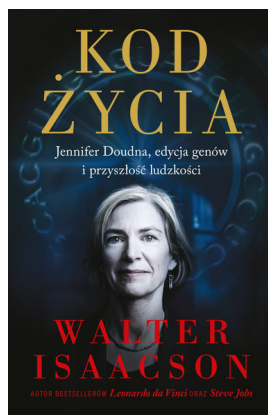
Rob Dunn, *Historia naturalna przyszłości. Co prawa przyrody mówią o losie człowieka*, tłum. Krzysztof Skonieczny, Wydawnictwo Copernicus Center Press

Czy wiecie, że istnieją wyniki badań, które pokazują, że wraz ze wzrostem temperatury rośnie nasza agresja? W obliczu obecnego kryzysu klimatycznego, ta perspektywa nie zwiastuje niczego dobrego. A jest to tylko jeden z wielu przykładów ilustrujących, w jaki sposób prawa natury wpływają i będą nadal wpływać na nas i całą biosferę w świetle zmian, które mają miejsce na Ziemi z naszej winy. *Przypominamy kierowcę, któremu w jakiś sposób udaje się uniknąć wypadku, mimo że jest zbyt niski, by zobaczyć, co dzieje się za oknem, nieco pijany i bardzo lubi wciskać gaz do dechy* konstatuje Rob Dunn, autor *Historii naturalnej przyszłości*.

January Weiner, January Weiner 3, *Jak powstało życie na Ziemi*, Wydawnictwo Copernicus Center Press

Życie to zagadka, która od wieków zajmuje umysły ludzi. Czy istnieje jakaś jedna cecha lub zbiór cech, które odróżniają żywe organizmy od materii nieożywionej? W ujęciu nauk biologicznych życie można zdefiniować jako zdolność do wzrostu, rozmnażania, reagowania na bodźce i ewolucji. Jednak takie kryteria nie są wystarczające, aby opisać całą jego złożoność i różnorodność na Ziemi. Niektóre jego formy, takie jak wirusy, nie spełniają wszystkich tych warunków. Inne formy życia, takie jak sztuczna inteligencja w przyszłości, mogą spełniać te warunki, a jednak nie są uważane za żywe. A może kiedyś będą? *Jak powstało życie na Ziemi* autorstwa dwóch Januarych Weinerów to aktualny przewodnik po całej menażerii odpowiedzi na pytania: czym jest życie i jak powstało.

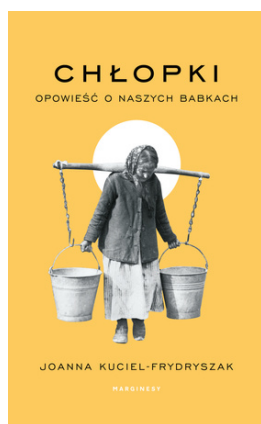
Walter Isaacson, *Kod życia. Jennifer Doudna, edycja genów i przyszłość ludzkości*, tłum. Michał Strąkow, Wydawnictwo Insignis

Książki mają magiczną moc. Niejeden naukowiec może wskazać tę jedną lekturę, która pchnęła go ku wyborowi konkretnej dyscypliny naukowej jako głównego zajęcia w życiu. Jedną z nich jest współodkrywczyńi metody edycji genomu metodą CRISPR-Cas i laureatka Nagrody Nobla, Jennifer Doudna. Ją zainspirowała akurat książka innego giganta XX-wiecznej nauk *Podwójna helisa* Jamesa Watsona. W *Kodzie życia* Walter Isaacson nie tylko opowiada o życiu noblistki, ale z nieamtym talentem popularyzatorskim opisuje również odkrycia, których wraz z kierowanym przez siebie zespołem dokonała. Gdy zaś opisuje rywalizację naukowców oraz spory patentowe, czyta się go jak autora trzymających w napięciu thrillerów. Jak wielu ludzi zamarzy o karierze naukowej po lekturze biografii Isaacsona?

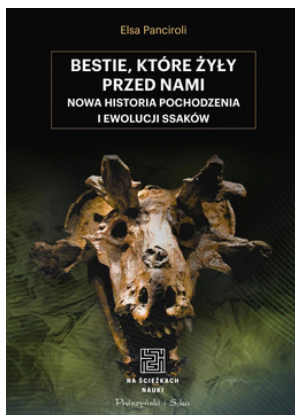
Merlin Sheldrake, *Strzępki życia. O tym, jak grzyby tworzą nasz świat, zmieniają nasz umysł i kształtują naszą przyszłość*, tłum. Urszula Gardner, Wydawnictwo Insignis

Gdyby zapytać was, jakie organizmy odgrywają na Ziemi najważniejszą rolę, pewnie niewielu wskazałoby grzyby. Kojarzymy je głównie z pysznymi lub trującymi owocnikami, ale po prawdzie większość z nich jest niewidzialna, choć znajdują się wszędzie, nie tylko w naszym otoczeniu, ale także we wnętrzach naszych ciał. Gdyby nie one, nie mielibyśmy chleba, alkoholu i wielu innych produktów spożywczych. Według Merlina Sheldrake'a, autora książki *Strzępki życia. O tym, jak grzyby tworzą nasz świat, zmieniają nasz umysł i kształtują naszą przyszłość*, stanowią one klucz do zrozumienia naszej planety oraz naszych własnych procesów myślenia, odczuwania i działania. Po tej lekturze już zawsze przy świątecznym stole towarzyszyć ci będzie chwila zadumy, gdy sięgniesz po pierogi czy uszka z grzybami.

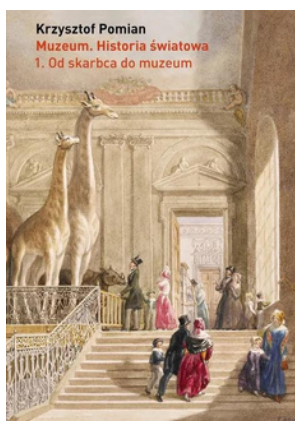
Joanna Kuciel-Frydryszak, *Chłopki. Opowieść o naszych babkach*, Wydawnictwo Marginesy

Życie na wsi przez wieki wiązało się z biedą, analfabetyzmem, przemocą i ciężką, codzienną pracą. Niby wszystko to wiemy. Tamten świat tak odległy jest od naszego, że aż trudno go sobie wyobrazić. Bo ilu z nas jest w stanie zrozumieć, co to znaczy marzyć o własnej parze butów, jakichkolwiek butów? Teraz dzięki lekturze książki *Chłopki. Opowieść o naszych babkach* i jej autorce Joannie Kuciel-Frydryszak będzie nam łatwiej. Pozwala nam ona przenieść się do końca XIX i początków XX wieku, by poznać losy wywodzących się ze wsi kobiet. Kuciel-Frydryszak dała naszym babkom i prababkom twarze oraz z empatią przybliżyła ich, nieraz bardzo bolesne, życie. Dzięki temu łatwiej będzie nam zrozumieć nie tylko naszą historię, ale i nas samych.

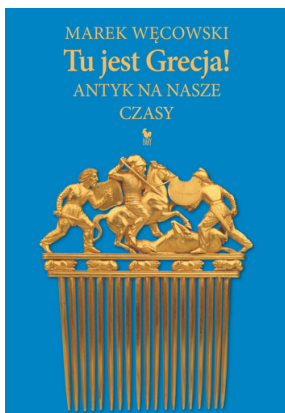
Elsa Panciroli, *Bestie, które żyły przed nami. Nowa historia pochodzenia i ewolucji ssaków*, tłum. Bartosz Sałbut, Wydawnictwo Prószyński i S-ka

W ogólnej świadomości szeroko rozpowszechnione jest przeświadczenie, że ssaki na scenę wkroczyły *de facto* dopiero w wyniku kataklizmu, który zmiotł z powierzchni Ziemi nieptasie dinozaury. Wcześniej nasi mali, zahukani przodkowie, drżąc przed potężnymi gadami, kryli się po norach i wyściubiali z nich pyszczki jedynie w blasku księżyca. W *Bestiach, które żyły przed nami* paleontolożka Elsa Panciroli pokazuje jednak, że historia ssaków jest znacznie dłuższa i bogatsza. Pierwsi przedstawiciele naszej gromady pojawili się bowiem już pod koniec triasu, czyli jakieś 200 milionów lat temu. Do pewnego momentu wcale nie było też jasne, że to dinozaury będą (przez pewien czas) władcami naszego globu. Na szczęście dla nas ssaki dostały później drugą szansę.

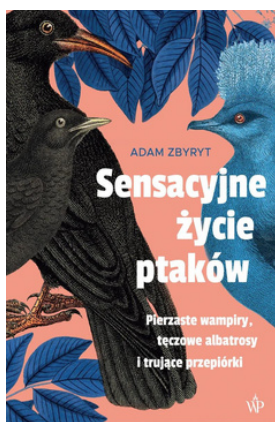
Krzysztof Pomian, *Muzeum. Historia światowa*, t. 1-2, Wydawnictwo słowo/obraz terytoria

Czy zwiedzając muzeum zastanawialiście się kiedyś nad tym, jaka jest jego historia? Nie tylko tego konkretnego muzeum, ale muzeum jako instytucji kultury. Jak to się stało, że muzea w ogóle powstały? Jak wyglądały pierwsze muzea i jak ewoluowały one w czasie? Choć idea ta (i sama nazwa) sięgają starożytności, pierwsze nowożytne muzeum powstało w Rzymie pod koniec XVI wieku. Dziś jest ono częścią Muzeów Kapitołańskich, jednego z najwspanialszych na świecie zbiorów sztuki starożytnej. Więcej zaś o historii muzeów dowiedziecie się z monumentalnej książki *Muzeum. Historia światowa* Krzysztofa Pomiana, która jest wynikiem 30 lat pracy autora.

Marek Węcowski, *Tu jest Grecja! Antyk na nasze czasy*, Wydawnictwo Iskry

Kultura starożytnej Grecji, choć tak dla nas odległa, jest jednym z fundamentów naszej cywilizacji. Czy jednak studiowania antycznej historii nie należy traktować jak eskapizmu, który ma nam pozwolić oderwać się od wielkich wyzwań współczesności? Marek Węcowski w *Tu jest Grecja! Antyk na nasze czasy* przekonuje, że nie. Według polskiego historyka w starożytności możemy bowiem szukać nie tylko ukojenia, ale lekcji i wskazówek, jak radzić sobie z problemami, którym stawiamy czoło dzisiaj. Opowiada on o jasnych i ciemnych stronach ateńskiej demokracji, starożytnych migracjach, ostracyzmie czy trapiących Greków epidemiach. Węcowski zestawia te wydarzenia ze współczesnym wzrostem populizmu, kryzysem migracyjnym, pandemią COVID-19 czy wreszcie agresją Federacji Rosyjskiej na Ukrainę.

Adam Zbyryt, *Sensacyjne życie ptaków. Pierzaste wampiry, tęcze albatrosy i trujące przepiórki*, Wydawnictwo Poznańskie

Czy przepiórki mogą być trujące? Czy wśród ptaków występują żywiące się krwią wampiry? W jaki sposób ptaki wykorzystują swoje (i nie tylko swoje) odchody? Jak dbają o zdrowie i urodę? Czy zażywają narkotyki? To tylko kilka fascynujących pytań, na które w książce *Sensacyjne życie ptaków* odpowiada polski ornitolog i doświadczony popularyzator wiedzy przyrodniczej Adam Zbyryt. Lektura ta oferuje fascynujący wgląd w tajemnicze aspekty ptasiego świata i pokazuje zadziwiające zachowania różnych zwierząt. A jako że szczególne miejsce zajmują tu rodzime gatunki, powinna być to pozycja obowiązkowa dla każdego miłośnika natury.

KSIAŻKI DLA DZIECI I MŁODZIEŻY

Michael Holland, Daniela Olejnikova (ilustracje), *Mądre zwierzęta. Sprytnie stworzenia w królestwie zwierząt*, tłum. Adam Pluszka, Wydawnictwo Kropka

Pszczoły potrafią za pomocą tańca przekazać precyzyjne informacje na temat lokalizacji cennych kwiatów, a także „głosować”, gdzie powinno znajdować się ich nowe gniazdo. Krukowate z powodzeniem używają narzędzi, rozwiązują zagadki logiczne i stosują w praktyce prawa fizyki dotyczące wyporności. Słonie na wiele lat zapamiętują wrogów oraz przyjaciół, potrafią także rozpoznać szczątki przedstawicieli swojego gatunku i w milczeniu pochylają się nad kośćmi umarłych, czasem na długie minuty. To tylko niektóre przykłady opisane w książce *Mądre zwierzęta. Sprytnie stworzenia w królestwie zwierząt*, pokazujące, jak złożone i głębokie może być życie wewnętrzne zwierząt.

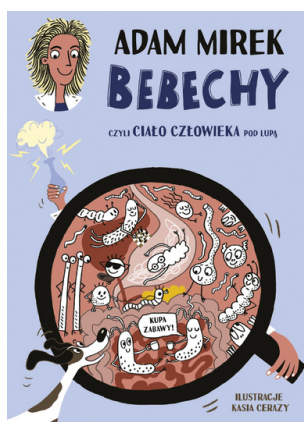
Tom Jackson, Ana Djordjevic (ilustracje), *Atlas kosmosu*, tłum. Bohdan Widła, Wydawnictwo Kropka

Są takie książki, które dorastają razem z dzieckiem. Najpierw towarzyszą mu dzięki przykuwającym wzrok ilustracjom. Potem podają małe porcje ciekawostkowej wiedzy. Na koniec wciągają razem z butami do świata faktów i ani się człowiek nie obejrzy, a zna całą lekturę na pamięć od deski do deski. *Atlas kosmosu* ma potencjał do bycia taką właśnie książką. Bogato ilustrowana i rozsądnie podzielona na kategorie – zachęca do obcowania z wiedzą w każdej postaci. Tej powierzchownej i tej pogłębionej.

Tina Oziewicz, Aleksandra Zając (ilustracje), *Co uczucia robią nocą?*, Wydawnictwo Dwie siostry

Przywykliśmy do tego, że publikacje dla dzieci muszą być WOW. Szata graficzna powinna olśniewać. Kolorystyka – zniewalać. Zewsząd wyskakują chorągiewki, ramki, suwaki, strzałki i wykrzykniki. A ta książka jest inna. Pokazuje stonowany, bo przecież nocny, uśpiony świat. I to w dodatku nie faktów, lecz gdybań. No bo kto może być pewny, co uczucia robią nocą? Wyciszają się, czy odżywają? Żyją własnym życiem, czy idą po śladach dziennych emocji? Nie ma pewności. Dlatego lepiej przeczytać tę książkę przed snem, a potem sprawdzić samodzielnie.

Adam Mirek, Katarzyna Ceraży (ilustracje), *Bebuchy czyli ciało człowieka pod lupą*, Wydawnictwo Znak Emotikon

Formularz Bebechologa, Bebechowe wyzwanie, Fúj!, Blee! – to brzmi jak coś, co przyciągnie uwagę nawet najbardziej odpornej czytelniczki_ka w wieku wczesnoszkolnym. I rzeczywiście: pozory nie mylą. Testy przeprowadzone na dzieciach z grupy docelowej dowodzą, że lektura *Bebuchów* grozi nie tylko zdobyciem sporej porcji wiedzy z zakresu anatomii i fizjologii ciała człowieka. Skutkuje również licznymi chichotami, westchnieniami, wzdrygnięciami i wywołuje niepokojąco wiele kolejnych pytań. Treść książki nie tylko przedstawia fakty, ale też stara się wciągnąć w dialog. Jest ona bardziej „zeszytem ćwiczeń”, niż podręcznikiem. A do tego napisanym przez polskiego autora i zilustrowanym przez polską ilustratorkę.

Barbara Taylor, Margaux Carpentier (ilustracje), *Wnętrza zwierząt. Sprawdź, co kryje się w ich ciałach*, tłum. Grażyna Winiarska, Wydawnictwo Kropka

Większość dzieci w naturalny sposób interesuje się nie tylko procesami budowy i syntezy, ale też mechanizmami rozpadu i rozbioru. Co się stanie, jeśli wrzucimy do mrowiska nieżywą gąsienicę? Jak będzie się zmieniało ciało martwej myszy znalezionej na skraju pola? Co żaba ma w swoim brzuchu? Ta niepohamowana ciekawość może przysparzać wielu trudności motylom, pająkom czy ślimakom. Całe szczęście, istnieją sposoby pozwalające zarazem sprostać zainteresowaniom młodych odkrywców przyrody, jak i zachować faunę w stanie dobrostanu. Jednym z nich jest korzystanie z barwnych atlasów, które dokładnie rozbierają biologiczne tkanki bez szkody dla obiektu badań. *Wnętrza zwierząt. Sprawdź, co kryje się w ich ciałach* to przykład takiego atlasu. Młodzi czytelnicy znajdą w nim nie tylko przekroje przez ciało żaby, pająka czy pszczoły, ale też żyrafy, żółwia morskiego lub meduzy!